

TEORIJSKE PRETPOSTAVKE DISKURZIVNIH I NARATIVNIH PRISTUPA U PSIHOLOGIJI¹

Jelena Pavlović², Vladimir Džinović i Nikoleta Milošević

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Tokom protekle dve decenije primetan je porast zainteresovanosti istraživača za diskurzivne i narativne pristupe. Ovi pristupi su vodeći u okviru metodologije kvalitativnih istraživanja u psihologiji. U radu su predstavljene filozofske i teorijske pretpostavke navedenih pristupa, počev od njihovih izvorišta, preko pojmovnih određenja i prikaza osnovnih karakteristika pojedinih pravaca u analizi diskursa i narativa. Posebno se razmatraju: diskurzivna psihologija, Fukoova arheologija znanja i genealogija, fukoovska analiza diskursa i analiza životne priče. Tekst čini jedno od mogućih „čitanja” odabranih pravaca nove naučne paradigme.

Ključne reči: *diskurs, narativ, analiza diskursa, analiza narativa.*

Analiza diskursa i narativa zauzimaju sve značajnije mesto u savremenoj psihologiji. O tome svedoči nagli porast broja objavljenih knjiga posvećenih diskurzivnim i narativnim pristupima, koji su preuzeli vodeću ulogu u okviru kvalitativne metodologije. Imajući u vidu značaj diskurzivnih i narativnih pristupa u svetu, kao i njihovu relativno slabu zastupljenost u domaćoj psihološkoj javnosti, cilj ovog rada je da usmeri pažnju istraživača na teorijske i metodološke mogućnosti ovih pristupa.

Većina psihologa bi se, verovatno, složila sa ocenom da je psihologijom od njenog zasnivanja dominirala pozitivistička struja. Tokom 70-ih godina XX veka grupa autora gotovo istovremeno istupa sa stavom da je pozitivistički zasnovana psihologija dospela u „krizu” (Gergen, 1996) i da je moguće ponuditi viziju

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Obrazovanje za društvo znanja”, broj 149001 (2006-2010), koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije.

² Adresa autora: pavlovich.jelena@gmail.com

rekonstruisane psihologije. Da bi istakli različitost tog novog projekta psihologije, oni upotrebljavaju pojam iz filozofije nauke – paradigma – i svoje shvatanje psihologije nazivaju „novom paradigmom”. Kao što Hare (Harre, 2001) navodi: „Slične ideje su se javljale u gotovo svakoj deceniji od sredine devetnaestog veka. Mogu se naći u Vuntovoj *volkerspsychologie* (1917 - 1926), u Diltajevoj ideji *geisteswissenschaft* (1985), a pre svega u radovima Vilijama Šterna (1925) i Lava Vigotskog (1962)“.

U skladu sa tim, može se postaviti pitanje – šta je to u „novoj paradigmi” novo u odnosu na pozitivističku psihologiju? Pre svega, ona je ponudila fundamentalno različitu koncepciju znanja i dovela u pitanje osnove pozitivističke psihologije – empiricizam, objektivizam i hipotetičko-deduktivne metode. Vodeći predstavnici nove paradigme navode nekoliko njenih definišućih karakteristika: (a) istraživanja sprovedena u stvarnom svetu, (b) isticanje centralne uloge jezika i diskursa, (c) procesualno shvatanje života i istraživanja kao skupa dinamičkih interakcija, (d) bavljenje osobama i individuama pre nego statistikom i varijablama (Smith, Harre i Van Langenhove, 1995).

Ovakvi pregledi i definišuće karakteristike, po Poteru (Potter, 1996), stvaraju okvirnu sliku o novoj paradigmi, ali pri tom pružaju privid homogenosti i utisak da postoji jednostavna stvar – nova paradigma – koja se može neutralno i objektivno definisati. Međutim, potrebno je naglasiti da je nova paradigma u suštini pluralistična, odnosno, obuhvata niz autora i različitih teorijskih i metodoloških pristupa koji se na jednom širem meta-teorijskom nivou mogu označiti kao „nova paradigma”. U okviru nove paradigme posebno mesto zauzimaju diskurzivni i narativni pristupi. Najkraće rečeno, oni predstavljaju naučne postupke proučavanja jezičkih struktura, kao i skup teorijskih pretpostavki koje leže u osnovi tih postupaka. Istraživači koji primenjuju pomenute kvalitativne metode ne bave se svetom stvari, „spoljašnjim” objektima i pojavama, već jezikom naučnog ili laičkog opisa i objašnjenja tog sveta. Za analitičare diskursa i narativa upravo je jezik ta „stvarnost” vredna naučnog poduhvata. Oni polaze od pretpostavke da su objekti realnosti utemeljeni u jeziku, u njegovim strukturama i gramatici, u načinima njegovog korišćenja. Konačno, sam čovek kao saznavalac i predmet saznanja pripada svetu jezika, opojmljen je i mišljen jezikom, proizveden jezikom. Zbog toga će u sledećem odeljku biti više reči o poreklu napred navedenih ontoloških, epistemoloških i metodoloških pretpostavki diskurzivnih i narativnih pristupa u psihologiji.

POREKLO DISKURZIVNIH I NARATIVNIH PRISTUPA

Takozvani *jezički zaokret* (Stojnov, 2005) započet je radovima nekolicine filozofa, među prvima Ludviga Vitgenštajna. U svojim poznijim razmatranjima, Vitgenštajn kao najpreči posao filozofa označava kritičku analizu načina korišćenja jezika (Vitgenštajn, 1980). Naime, polazi od pretpostavke da jezik čine brojna

sredstva koja se mogu upotrebljavati na mnoštvo različitih načina, u različite svrhe – kao i bilo koja druga oruđa. Značenje reči određeno je njihovom upotrebom, što implicira da imaju mnoštvo potencijalnih značenja, koja se određuju konkretnim kontekstima i pravilima upotrebe, a ne nekom suštinom koju označavaju. Sistem pravila upotrebe reči, koji određuje funkciju svake reči, samim tim i njeno značenje, unutar tog određenog sistema, Vitgenštajn naziva *jezičkom igrom*. Jezik može da se posmatra kao skup bezbrojnih jezičkih igara, koje predstavljaju „samostalne” jezičke sisteme sa sopstvenim gramatikama. Vitgenštajn primećuje sklonost ljudi da budu „začarani” snagom jezičkih igara da reči reifikuju, a opise kao jezičku praksu učine „očiglednim”. Zato predlaže kritičku analizu jezika, koja treba da otkrije posebne okolnosti u kojima se određeni govorni čin odigrava, posebna pravila po kojima se određena jezička sredstva koriste. Drugim rečima, Vitgenštajn poziva na analizu jezičkih igara, koja tako postaje preteča analize diskursa, kao što pojam jezičke igre predstavlja izvoriste svih kasnijih teoretisanja o diskursu.

Nestalnost značenja jezičkih sredstava ističe i Žak Derida, jedan od najistaknutijih filozofa poststrukturalista. Derida (Derrida, 1974) prihvata učenje lingviste Ferdinanda de Sosira (Saussure, 1966), koji dovodi u pitanje tradicionalno shvatanje da naspram reči kao znakova stoje objekti sa kojima su znaci u „organskom” i nužnom odnosu ontološke identičnosti. Umesto toga, Sosir zaključuje da reči upućuju na pojmove kao apstrahovane klase, koji su i sami znaci. Tako naspram znakova, koje Sosir naziva označiteljima, stoje opet znaci – ono što je označeno. Najznačajniji pomak u odnosu na klasično shvatanje jezika Sosir je napravio konstatacijom da je *odnos između označitelja i označenog proizvoljan, tačnije arbitran*.

Derida osporava shvatanje o stalnosti pojmovnih struktura kao entiteta koji su određeni prisustvom i predstavljaju transcendentnu stvarnost. Ovakvo shvatanje, koje čini okosnicu celokupne zapadne filozofije, Derida naziva logocentrizmom i zaključuje da su centriranost i potraga za izvornim značenjem onoga što je označeno posledice tradicionalne dominacije govornog jezika nad pisanim. Prilikom govora stvara se iluzija jedinstva znaka i označenog, a govornik se posmatra kao agens kome se obraćamo za izvorno ili „pravo” značenje iskaza. Međutim, suočeni sa tekstem, otkrivamo „problem autentičnosti tumačenja značenja” napisanih reči, odnosno, kao da se gubi neposrednost prisustva značenja, a različiti čitaoci „otkrivaju” različite strukture kao izvorne i „krajnje”. Po Deridinom mišljenju, to ne ukazuje na nesavršenost pisanog jezika, već na ontološko odsustvo iza semantičkih struktura, čije „postojanje” počiva na promenljivom odnosu razlikovanja između reči kao označitelja, na nestalnim igrama značenja koje u punoj meri postaju vidljive u susretu sa tekstem. Derida zaključuje da je neodrživa pretpostavka da tekst ima nepromenljivo značenjsko središte i predlaže posebnu vrstu metode, *dekonstrukciju*, koja treba da „oslobodi” označitelje od nužne vezanosti za označeno i pokaže kako se značenja označitelja pomeraju i preinačavaju u odnosu prema drugim označiteljima, od kojih se razlikuju, a ova razlika upravo određuje značenje. Dekonstrukcija je jedna vrsta istorijske lingvističke analize koja treba da pokaže specifičnu praksu dovođenja u odnos određenih označitelja, koja je proizvela

privremene, kontekstualizovane i relativne semantičke strukture. Na taj način, dekonstrukcija deli „logiku postupka” i istraživačke ciljeve sa analizom diskursa.

Još jedan značajan autor, čiji radovi su dalekosežno uticali na postmodernu metodologiju psiholoških istraživanja, je francuski filozof poststrukturalista Mišel Fuko (Fuko, 1998; 2005). Fuko suptilno i „dalekovido” istražuje istorijske okolnosti konstituisanja preovlađujućih semantičkih struktura zapadne civilizacije, posebno se interesujući za načine strukturisanja subjektivnosti. Kao poststrukturalista, Fuko nesumnjivo predstavlja preteču diskurzivnih pristupa u psihologiji. Ipak, moguće je posmatrati ga i kao jednog od prvih analitičara diskursa, budući da se gotovo celokupan njegov rad ticao primene njegovih metoda: arheološke i genealoške. Zbog svoje jedinstvene, donekle neodređene, pozicije i pretežnog uticaja na analizu diskursa (mnogo više nego na analizu narativa), Fuko će biti detaljnije predstavljen u odeljku o pristupima analizi diskursa.

Analiza diskursa i narativa ne oslanjaju se samo na poststrukturalističku filozofiju i lingvistiku, one predstavljaju novi „metodološki projekat” zasnovan na nekim novijim shvatanjima unutar filozofije nauke. Sama nova naučna paradigma, pre svega, polazi od relativizma i pluralizma naučnih i istraživačkih referentnih okvira. Najkraće rečeno, osnovna ideja relativističkog stanovišta sadržana je u stavu da je znanje o svetu uvek posredovano određenim sistemom ukorenjenih vrednosti, uverenja o prirodi sveta i čoveka, socijalnih i moralnih normi, odnosno, da uvek pripada jednoj posmatračkoj perspektivi koja obezbeđuje značenje onoga što se posmatra i u izvesnom smislu konstituiše, odnosno čini mogućim predmet posmatranja. Različite teorije odražavaju predstave različitih svetova, od kojih svaki ima sopstvene unutrašnje kriterijume procene vrednosti teorijskog znanja, pa nije moguće objektivno ih porediti niti tvrditi da se odnose na jedno isto stanje stvari, što ukazuje na njihovu epistemičku i metodološku nesamerljivost (Couvalis, 1997). Stoga je neophodno uvažiti pluralizam semantičkih okvira, njihovu ravnopravnost i nemogućnost redukcionizma, te ispitati ontološke i epistemološke postavke ovih okvira kod svake pojedinačne teorije.

Još jedna važna pretpostavka u filozofiji nauke, od značaja za diskurzivne i narativne pristupe, jeste da istraživač ne može da proučava neki sadržaj bez unošenja sopstvene semantičke perspektive, koja se manifestuje u određenim teorijskim i metodološkim pozicijama, kao i ličnim značenjima konstituisanim tokom života naučnika. Istraživanje nije na fundamentalan način različito od procesa socijalnog konstruisanja simboličkih sredstava i struktura, na koje bi trebalo da bude usmereno, to jest, sâmo predstavlja socijalni poduhvat sa jasnim političkim i etičkim posledicama. Stoga, nije moguće osporavati nečije istraživanje samo sa stanovišta objektivnosti, strogosti ili dosledno ispravne primene metodološkog postupka, jer je svako istraživanje jedinstven i neponovljiv događaj, lični čin istraživača, koji može da pokrene dalju socijalnu interakciju, ali u divergentnom pravcu. Poststrukturalizam i filozofija nauke predstavljaju, dakle, dva osnovna izvorišta metateorijskih pretpostavki diskurzivnih i narativnih pristupa. Te pretpostavke predstavljaju kontekst iz kog proizilaze odgovarajući teorijski principi, ali u kom i

sam pojam diskursa dobija u izvesnom smislu specifično značenje, nesvodivo na postojeće rečničke definicije.

ODREĐENJE POJMOVA DISKURS I NARATIV

Za diskurs se može reći da je teško uhvatljiv pojam. Jedno od najstarijih značenja se odnosi na proces ili sposobnost rasuđivanja. U većini rečnika pojam diskursa se izjednačava sa pojmom konverzacije ili govorne razmene između ljudi, nasuprot pojmu intuicije, dok se u lingvistici pod diskursom podrazumevaju jezičke jedinice veće od rečenice. Prema shvatanju socijalnih konstrukcionista, diskurs se može odrediti kao „interpretacioni sistem”, „kontinuirani proces stvaranja značenja i njegovog javnog cirkulisanja”, „skup značenja, metafora, predstava, slika, priča, iskaza koji zajedno proizvode određenu verziju događaja” (Ber, 2001:83). Slično navedenom je i shvatanje diskursa kao sistema iskaza koji konstruišu objekte (Parker, 1992; Fuko, 1998) i proizvode subjekte kao određene vrste osoba. Na primer, diskurs mentalne bolesti predstavlja sistem iskaza koji omogućuje nastanak objekata kao što su: psihoza, halucinacije, paranoja, histerija, lobotomija ili psihoterapija. U isto vreme ovaj diskurs omogućuje da se o određenim osobama govori kao o mentalno poremećenim, odnosno oni postaju subjektivizovani kao „nenormalni” i u skladu s tim podvrgavaju se određenoj vrsti društvene prakse (Fuko, 2002). Zajedničko za ova konstrukcionistička određenja diskursa je shvatanje da je priroda diskursa konstruktivna, odnosno diskurs konstruiše objekte, proizvodi određenu verziju događaja i prihvatljive načine mišljenja i ponašanja.

Pored diskursa, narativ predstavlja drugi ključni pojam u ovom radu i nužno je napraviti razliku između njih. Pokušaj uspostavljanja jasne granice između navedenih pojmova je teško ostvariv (Brockmeier i Harré, 2001). O tome svedoči podatak da se u većini rečnika pojam narativa određuje kao vrsta diskursa. U Websterovom rečniku *narativ* se određuje kao diskurs ili primer diskursa osmišljen da poveže niz događaja (*Webster's Third International Dictionary*, 1966, str. 1503). Narativni psiholozi ovaj pojam najčešće određuju kao *priču* u kojoj se govori o *sledu događaja* koji su *značajni* za osobu koja priča i osobu koja je sluša (Bruner, 1990; Denzin, 1989; Polkinghorne, 1995; Reissman, 1993; Scholes 1981; Tilley 1995; Mishler, 1995). Nešto preciznije određenje narativa nalazimo kod Teodora R. Sarbina koji je prvi upotrebio termin *narativna psihologija*: „U svakodnevnom engleskom jeziku pojmovi *narativ* i *priča* se preklapaju. Priča je simbolizovani prikaz radnji ljudskih bića koja ima vremensku dimenziju. Priča ima početak, sredinu i kraj. Priču drže zajedno prepoznatljivi obrasci događaja koji se nazivaju zapletom. Središte konstrukcije zapleta je ljudsko predviđanje i pokušaj razrešenja“ (Sarbin, 1986, str. 3).

Da bi utvrdili da li je nešto narativ, autori se, uglavnom, rukovode sledećim kriterijumima: (a) da li ima početak, sredinu i kraj, (b) da li je orijentisan prema

prošlosti, (c) da li je linearan i ima sled, (d) da li ima zaplet, (e) da li ima smisla za onoga koji priča (Denzin, 1989:37). U priči su prisutne osobe, odnosno učesnici u radnji. Kako se priča razvija, saznajemo neke osnovne informacije o osobama u priči. Značajan element je zaplet, odnosno radnje učesnika koje imaju posledice po njih i reakcije učesnika na te posledice. U okviru, napred navedene, osnovne strukture priče ima brojnih varijacija i konvencija koje mogu da podignu tenziju u priči. Kako tenzija raste iz epizode u epizodu, iščekuje se konačno razrešenje problema sa kojim se suočava jedan ili više učesnika. Do olakšanja dolazi na vrhuncu ili tački prekretnici priče posle koje sledi rasplet.

Napred prikazana određenja diskursa i narativa predstavljaju najčešći način korišćenja ovih pojmova. Međutim, narativ i diskurs nemaju jedno utvrđeno i opšteprihvaćeno značenje i način upotrebe. Stoga ni pokušaj uspostavljanja odnosa između ovih pojmova nije jednostavan, jer je svaki od njih rasut u nizu značenja. Razlučivanje između pojmova diskurs i narativ završava se svojevrsnim stanjem konfuzije u kome diskurs poprima obličje narativa, a narativ se pojavljuje kao čista forma diskursa. S obzirom na to, oba pojma posmatračemo kao tačke na kontinuumu koji se prostire od nadindividualnih matrica značenja, preko socijalnih i ličnih konstrukcija koje osoba bira da bi osmislila svoje iskustvo, do kognitivnih struktura smeštenih u „glave” pojedinaca. Imajući u vidu raznolikost pristupa analizi diskursa i narativa čini se da oba pojma mogu da se nađu u svakoj tački duž ovog kontinuumu. S druge strane, od proizvoljnog izbora autora, u velikoj meri, zavisi da li će njegov pristup biti predstavljen kao diskurzivni ili narativni. Umesto konačnog odgovora na pitanje o odnosu između ova dva pojma ponudićemo uslovne granice koje proizlaze iz razlika u težištima ovih pristupa. Narativ, za razliku od diskursa, podrazumeva postojanje *osoba* i *zapleta* koji se razvija tokom vremena. Pored toga, neka shvatanja diskursa „zanemaruju” agencnost osobe, dok narativ podrazumeva mogućnost konstrukcije ličnih značenja. Konačno, dok je kod diskursa naglasak na proizvodnji društvene prakse, narativ je u većoj meri usmeren na osmišljavanje ličnog iskustva.

Različiti načini upotrebe pojmova *diskurs* i *narativ* stvaraju utisak razuđenosti ove oblasti. Tome dodatno doprinosi pluralizam teorijskih okvira, područja i ciljeva primene diskurzivnih i narativnih pristupa, kao i slaba povezanost naučne zajednice. Ovo omogućava da se napravi mnoštvo različitih prikaza diskurzivnih i narativnih pristupa na osnovu različitih kriterijuma. U ovom radu odabrani su pristupi koji dele zajedničke metateorijske vrednosti nove paradigme, a izostavljeni su pristupi koji se oslanjaju na neke pretpostavke kognitivne psihologije. Pored toga, odabrani su pristupi čije je područje primene najuže vezano za psihologiju, čime su izostavljeni pristupi bliski lingvističkoj analizi.

RAZLIČITI PRISTUPI ANALIZI DISKURSA I NARATIVA

Diskurzivna psihologija

Termin *diskurzivna psihologija* prvi su upotreбили Džonatan Poter i Derek Edvards (Edwards i Potter, 1992), da bi označili specifičnosti svog pristupa analizi diskursa. Diskurzivni psiholozi svoj pristup razlikuju od drugih na osnovu toga što se fokusira na diskurzivne resurse, a ne na diskurzivne prakse (Potter i Wetherell, 1995). Pod „diskurzivnim resursima” ovi autori zapravo podrazumevaju interpretativne repertoare, koji predstavljaju zaštitni znak diskurzivne psihologije: „Interpretativni repertoari su sistemi pojmova koji se neprestano koriste prilikom karakterisanja i evaluiranja akcija, događaja i drugih pojava... Često je repertoar organizovan oko specifičnih metafora i jezičkih figura (tropa)” (Potter i Wetherell, 1987, str. 149).

Ovaj pristup se ponekad svrstava u grupu „deskriptivnih” pristupa nasuprot „kritičkim”. Na primer, analiza interpretativnih repertoara koji se koriste prilikom konstruisanja emocija podrazumeva sačinjavanje inventara dostupnih diskurzivnih resursa ali ne i razmatranje diskurzivnih praksi koje proističu iz različitih repertoara. Svakodnevni govor o emocijama podrazumeva upotrebu niza interpretativnih repertoara: iracionalna stanja nasuprot racionalnim, dispozicije nasuprot privremenim stanjima, unutrašnja stanja nasuprot spoljašnjem ponašanju (Edwards, 2001). Diskurzivni psiholozi ređe ulaze u analizu praksi i odnosa moći koje pojedini interpretativni repertoari omogućuju. Stoga pojam interpretativnih repertoara je tesno povezan sa pojmom diskursa, ali odražava i neke konceptualne i metodološke specifičnosti diskurzivne psihologije.

Pojam diskursa se često koristi u kontekstu fukoovskih istraživanja i podrazumeva konstruisanje čitavih institucija (kao što su medicina, sudstvo ili nauka) i shvatanje čoveka po kome se kroz diskurs proizvodi subjektivnost (Edly, 2001). Sama osoba, iz ugla fukoovske analize diskursa, nema mnogo mogućnosti izbora, već je ona kao subjekt određena pozicijom u diskursu. Mreža institucija i društvenih odnosa obezbeđuje izvestan broj takvih pozicija oko kojih nema pregovaranja. Za razliku od pojma diskursa, pojam interpretativnih repertoara se odnosi na fragmentisane jedinice identiteta i u prvi plan stavlja agensnost. Kroz interpretativne repertoare osobe mogu da postignu određene funkcije u interakciji, da se predstavljaju kao „zavodnici”, „verni” ili „razočarani”, određujući na taj način sami svoju poziciju u nekom mikro-kontekstu. Upravo problemi *interesa* i izbora *retoričkih sredstava* predstavljaju centralni predmet diskurzivne psihologije. Stoga, diskurzivni psiholozi se pitaju sledeće: šta osoba pokušava da postigne u određenom delu konverzacije i na koje interpretativne repertoare se oslanja kako bi to postigla.

Još jedna specifičnost diskurzivne psihologije sastoji se u tome što je ona mnogo više nego drugi pristupi analizi diskursa vezana za psihologiju kao disciplinu. I mada diskurzivni psiholozi eksplicitno pristaju uz ideje nove paradigme, oni vrlo često prave poređenja i paralele sa tradicionalnim shvatanjima određenih tema. Na primer, Poter i Vederelova (1987) poredе tradicionalno

psihološko shvatanje jezika i shvatanje jezika u diskurzivnoj psihologiji. Jezik se u psihologiji, tradicionalno shvata kao neutralan i refleksivan medijum koji ne predstavlja temu po sebi, već se koristi kao sredstvo za proučavanje intrapsihičkih fenomena. Takvom shvatanju jezika Potter i Vederelova suprotstavljaju svoje stanovište, karakteristično za analizu diskursa u celini: “Uzmite ideju o stavovima. Ako se neko u jednoj prilici zalaže za stav X, a u drugoj za kontradiktorni stav Y, analitičar ne može jasno da tvrdi postojanje stava X niti Y kao neproblematičnog vodiča do onoga u šta osoba stvarno veruje. Ali moguće je fokus staviti upravo na sam iskaz koji sadrži stav, i to postavljajući pitanje: u kom kontekstu se osoba zalaže za stav X pre nego stav Y? Kako su ova objašnjenja stavova konstruisana? I koju funkciju ili cilj ostvaruju? Ovakva vrsta pitanja je u središtu analize diskursa” (Potter i Wetherell, 1987, str. 35).

U diskurzivnoj psihologiji posebno se naglašava promenljivost verzija nećijih iskaza, koja se posmatra kao ključ za razumevanje upotrebe retoričkih sredstava. Dok u tradicionalnoj psihologiji dominiraju implicitne ili eksplicitne pretpostavke o konzistentnosti ljudskog ponašanja, u okviru diskurzivne psihologije promenljivost iskaza predstavlja jednu od centralnih tema.

Konačno, diskurzivna psihologija je, više nego drugi pristupi, ponudila skup preporuka u vezi sa samom strategijom sprovođenja analize diskursa. Potter i Vederelova (1987) govore o koracima u analizi, koji takođe odražavaju psihološko zaleđe diskurzivne psihologije.

Fuko i diskurs: arheologija znanja i genealogija

Dok je diskurzivna psihologija i dalje „psihologija”, mada unutar nove paradigme, shvatanje diskursa o kome je reč u ovom odeljku nastalo je izvan granica psihologije. Psihologija ga je kasnije usvojila, ali je on ostao labavije vezan za akademsku psihologiju od diskurzivne psihologije.

Fukou nije bio svojstven način razmišljanja o metodologiji, procedurama, uzorcima i slično. Takođe, on svoja istraživanja nije nazivao analizom diskursa, ali se arheologija znanja i genealogija ponekad u nju svrstavaju (Ber, 2001). Da li je Fuko bio analitičar diskursa ili ne, verovatno nije ni važno, jer su njegova istraživanja postavila teorijski, donekle i metodološki, okvir za vodeće savremene pristupe analizi diskursa.

Dok diskurzivni psiholozi vide čoveka kao aktivnog delatnika koji može da se koristi diskursom da bi postigao određene ciljeve, po Fukou (Fuko, 1997; 2005) pojedinac predstavlja rezultat diskurzivne prakse sprovođenja disciplinujuće moći. Fuko naglašava da nastanak i značenje bilo kog iskaza ne zavisi od namere subjekta. Iskaz predstavlja diskurzivnu tvorevinu, koja je podložna stalnim transformacijama i diskontinuitetima. Baveći se diskursima seksualnosti, ludila, delinkvencije, prava, Fuko je zaključio da „velike istine” o objektima pomenutih diskursa nisu samo sistemi značenja, već i da su proizvedene naročitim strategijama i tehnikama

socijalne interakcije. Ove strategije i tehnike Fuko naziva *disciplinama* i opisuje njihove elemente: postupke sistematskog hijerarhijskog nadzora nad ponašanjem pojedinaca, normativne procene tog ponašanja i kaznene mere koje imaju za cilj saobražavanje ponašanja normi, kao i postupke ispitivanja (Fuko, 1997). U pitanju je svojevrsni društveni mehanizam neprekidnog nadzora i vežbanja aktivnosti, koji uključuje sve osobe i predstavlja instrument sprovođenja *moći* nad ljudima. Važno je napomenuti da je *moć* diskurzivna kategorija, upražnjen „položaj” (poput iskaza) koga može „zaposesti” bilo koji pojedinac. Drugim rečima, *moć* postoji u odnosu i Fuko odnose *moći*, zapravo, poistovećuje sa diskurzivnom praksom (Fuko, 2005). Konačni smisao disciplinujuće *moći* jeste kontrola i iskoristivost telesnih aktivnosti, to jest, postizanje optimalnog odnosa između potčinjenosti i visoke produktivnosti tela. Interesantno je da epistemološki napredak nauka o čoveku Fuko vezuje za ustrojavanje disciplinskih mehanizama posmatranja i uređivanja individua unutar institucija koje su imale zadatak da se bave ljudima: bolnica, škola, fabrika, kasarni. Pažljivo ispitivanje i dokumentovanje dovelo je do istorijske pojave individue i konstituisalo čoveka kao legitimni predmet naučnog istraživanja, što je omogućilo pojavljivanje brojnih „humanističkih” diskursa. Proizvođenje subjektivnosti kroz praksu sprovođenja *moći*, uključujući tu i disciplinovanje koje se vrši kroz diskurs psihologije, predstavlja, dakle, centralni predmet Fukoovog proučavanja. Budući da odnosi *moći* uobličavaju, na određeni način, osećaj subjektivnosti kao i ponašanje, Fukoovi radovi daju mogućnost novog tumačenja ovih tema u psihologiji.

Njegova najpoznatija metoda svakako je *arheologija znanja*, koja treba da analizira pojavu iskaza, njihov međusobni odnos, promene i nestajanje (Fuko, 1998). Arheologija, kako je drugačije naziva Fuko, treba da odgovori zašto su se u jednom trenutku, od svih mogućih, pojavili baš određeni iskazi, kakvom režimu pojavljivanja, spajanja, nizanja i prekida su bili podređeni. Drugim rečima, u ovoj vrsti analize, Fuko se bavio predstavama, fantazmima, slikama, konstituisanim znanjem kao epistemičkim konstrukcijama koje određuju preovlađujuću socijalnu praksu i vremenom dobijaju istinitosni status u jednoj kulturi (Fuko, 2005). Druga metoda, koju Fuko naziva *genealogija* ili diskurzivna analiza *moći*, polazi od diskurzivnih praksi uspostavljanja poretka disciplinujuće *moći* u različitim institucijama, različitim strategija koje su za cilj imale uspostavljanje dominacije, potčinjavanje, uvođenje u red, sputavanje strasti i ludila, izlečenje. Genealoškom metodom Fuko je želeo da odgovori na pitanje kako odnosi *moći* doprinose proizvođenju određenog broja iskaza.

Fukoovska analiza diskursa

Jedna grupa autora u fukoovskoj tradiciji nastavlja model genealoških istraživanja, dok druga grupa ne koristi nužno genealoški model, ali je tesno vezana za Fukoove teorijske pojmove: „S obzirom da Fuko nije pružio vodič „kako da radite genealogiju”, istraživači su usvojili metode koje se međusobno razlikuju. Ono što je ipak zajedničko svima, jeste primena Fukoovih pojmova diskurs/moć/znanje kao referentnog okvira za tumačenje podataka...” (Carabine, 2001, str. 268-276).

Među pristupima u kojima se razvijaju metode oslonjene na genealogiju, izdvaja se Parkerov pristup analizi diskursa. Iz prvog principa – da se diskurs ostvaruje kroz tekst – Parker (1992) izvodi dva koraka u analizi diskursa, za koju navodi da se najbolje realizuje u interakciji sa drugima: (1) *tretirati objekte analize kao tekst* i (2) *istražiti konotativna značenja kroz neku vrstu slobodnih asocijacija*. Parker, dakle, polazi od pomenute poststrukturalističke ideje da „autor” ne može biti izvor i arbitar pravog značenja teksta, odnosno da objekti analize nemaju fiksirana značenja. Elaboracija potencijalnih značenja teksta nadilazi individualne namere osoba koje su sa njim u interakciji, tako da socijalni kontekst može da doprinese obezbeđivanju višeznačnosti teksta u ovoj početnoj fazi analize diskursa.

Princip prema kome se diskurs tiče objekata ima za implikaciju pitanje: *na koje se objekte odnosi tekst?* S obzirom da diskurs sadrži subjekte, potrebno je specifikovati *o kakvoj vrsti osoba se govori u diskursu*, šta te osobe mogu da kažu u diskursu, kao i šta bi se moglo reći kada bismo se identifikovali sa njima. Ovde se Parker (Parker, 1992) poziva na Altiseovo shvatanje da nam se diskurs uvek obraća sa „Hej ti!”, tako da nas „tera” da slušamo kao određena vrsta osobe. Dalje, diskurs je, po Parkeru, koherentan sistem značenja. Implikacije ovog principa su *mapiranje slike sveta koju diskurs predstavlja*, kao i odgovor na pitanje šta bi se sa tekstom dogodilo ukoliko bismo uneli terminološke izmene. Ideja da se diskurs uvek odnosi na druge diskurse nas dovodi do koraka u analizi kada je potrebno da pokušamo da formulišemo *suprotne načine govora*, odnosno suprotne diskurse, i sagledamo na koji način se razlikuju objekti koje ti diskursi konstituišu. Takođe, potrebno je da identifikujemo tačke u kojima se diskursi preklapaju. Princip refleksivnosti zahteva od analitičara da razmisli o pojmovima koji se koriste u diskursu, što uključuje *zausimanje određenih moralnih ili političkih pozicija* (na primer, opisivanje diskursa o „rasi” kao „rasističkog” diskursa). Istorijska lociranost diskursa podrazumeva da analiza diskursa ne može da se odvija bez lociranja objekta proučavanja u vremenu, iz čega sledi zadatak *traganja za kontekstom u kome su se diskursi pojavili, kao i opisivanje načina na koji su se promenili*. Iako Parker ovde postavlja zadatak traganja za istorijskim poreklom diskursa, ove preporuke ipak ne podrazumevaju da analiza diskursa nužno mora da ima karakter genealoškog istraživanja. Nekada je istorijski kontekst nastanka diskursa dat samo u naznakama ili sam istraživač preporučuje da se njegovo istraživanje nastavi kroz istraživanje porekla diskursa (Parker 1994). Parker posebno razmatra tri „pomoćna” principa i njihove implikacije, s obzirom da se ti principi odnose na političke dimenzije analize diskursa. U ovim principima, kao i u prethodnom, najjasnije se vidi Fukoov uticaj na Parkera. Reč je o sledećim principima: diskursi daju potporu institucijama, reprodukuju odnose moći i imaju ideološke efekte. Implikacije tih principa Parker formuliše u obliku nekoliko zadataka analize diskursa:

- Identifikovanje institucija koje potkrepljuje upotreba određenog diskursa;
- Identifikovanje institucija koje diskurs napada ili podriva;
- Razmatranje kategorija osoba koje dobijaju ili gube upotrebom diskursa;
- Odgovaranje na pitanje ko bi želeo da promoviše diskurs, a ko bi želeo da on nestane;

- Pokazivanje kako je diskurs povezan sa drugim diskursima koji sankcionišu opresiju;

- Pokazivanje kako diskursi omogućuju dominantim grupama da ispričaju svoje verzije prošlosti kako bi opravdali sadašnjost i kako sprečavaju one koji koriste potčinjene diskurse da ispričaju svoju verziju istorije.

Ovi dodatni principi i koraci u analizi podrazumevaju, dakle, elaboraciju političkih motiva i, po Parkeru, upravo zahvaljući njima analiza diskursa nije „samo još jedan psihološki metod” (Parker, 1992). Tu se shvatanja diskursa u diskurzivnoj psihologiji i fukoovskoj tradiciji razilaze u značajnoj meri. Ako izostavimo ove dodatne principe, smatra Parker, pomeramo analizu diskursa ka „sistemizujućem” pristupu. Sistemizovanje je, po Parkeru, nužno u analizi diskursa, ali ona ne treba tu da stane. Usvajanje tri pomoćna principa omogućava opisivanje, edukaciju i promenu načina na koji se diskursi koriste. Diskurs analiza bi trebalo da bude vrsta akcionog istraživanja, u kome se unutrašnja organizacija diskursa i njegov odnos sa drugim diskursima dovodi u pitanje. Ona sprovodi promene i tako omogućava manevarski prostor za otpor.

Ovaj Parkerov citat ilustruje neke od razlika u shvatanju ciljeva analize diskursa. Dok se diskurzivna psihologija može označiti kao deskriptivna, jer ne pretenduje na kritički stav i ne izvodi političke implikacije, istraživanja u fukoovskoj tradiciji naglašavaju upravo odnose moći i znanja u društvu i koncipiraju analizu diskursa kao akciono istraživanje i emancipatorni projekat.

Analiza životne priče

Psiholozi koji se bave proučavanjem narativa suočavaju se sa izazovom stanovišta prema kome su ljudska aktivnost i iskustvo ispunjeni *značenjem*, dok su priče, pre nego logički argumenti ili zakonske formulacije, u stvari sredstva pomoću kojih se to značenje prenosi drugima. Ovu dihotomiju izrazio je Bruner (Bruner, 1990, 1991) kao razliku između *paradigmatskog* i *narativnog* oblika mišljenja koji su, po njegovom tvrdjenju, fundamentalni i nesvodivi jedan na drugog. On naglašava kritičku razliku u procesu narativnog i paradigmatskog mišljenja koje karakteriše na sledeći način: „Dobra priča i dobro oblikovan argument su po svojoj prirodi različite vrste. I jedno i drugo mogu da se koriste kao sredstva za ubeđivanje drugih. Ali ono u šta ubeđuju, se iz osnova razlikuje; argumenti ubeđuju u svoju istinitost, priče u svoju životnost. Argumenti proveravaju istinu naknadnim pozivanjem na postupke za ustanovljavanje formalnih i empirijskih dokaza. Priče ne ustanovljavaju istinu već verovatnost ... Svaki od njih pretvara činjenične iskaze u iskaze koji podrazumevaju uzročnost (uzročno-posledični odnos). Ali tipovi uzročno-posledičnih odnosa koje podrazumevaju dva režima su očigledno različiti. Termin funkcioniše različito u logičnoj rečenici 'ako X onda sledi Y' i u narativnoj tvrdnji 'kralj je umro, a onda je umrla kraljica'. Prvi vodi ka potrazi za univerzalnim istinitim uslovima, a drugi ka

mogućim naročitim vezama između dva događaja – smrtonosna tuga, samoubistvo, zločin“ (Bruner, 1986).

U pravljenu razlike između narativnog i paradigmatškog režima mišljenja, Bruner usmerava pažnju na suprotnu stranu od naučnog načina saznavanja. On je nastojao da pokaže da jedan od načina na koji ljudi razumeju svoj svet jeste kroz „narativni režim“ mišljenja koji se bavi ljudskim željama, potrebama i ciljevima (Bruner, 1990). Narativni režim se odnosi na dinamiku ljudskih namera. Kada su u tom režimu, ljudi objašnjavaju događaje tako što sagledavaju kako akteri, uključujući i njih same, teže da rade stvari tokom vremena. Postepeno, kako sagledavaju radnje oni uviđaju na koje prepreke nailaze, koje su namere ostvarene i koje ostaju neispunjene. Težište paradigmatškog načina mišljenja je na dobroj teoriji, detaljnoj analizi, logičkom dokazu, čvrstom argumentu i empirijskom otkriću koje usmerava razložna hipoteza, dok se narativni način mišljenja bavi osobnošću iskustva i lociranjem iskustva u vremenu i prostoru. Narativni režim, dakle, predstavlja osnovu osmišljavanja sebe i sveta. Životna priča izgrađuje se na osnovu kulturalnih simboličkih sredstava, njihovih mogućnosti i ograničenja. S druge strane, životne priče doprinose daljem razvijanju narativa kulture. Ovo prožimanje ličnih i kulturalnih narativa razlikuje se od Fukoove ideje o oblikovanju subjektivnosti kroz dominantne diskurse, u kome nema prostora za individualne „doprinose“.

Polkinghorn (Polkinghorne, 1995), za razliku od Brunera, paradigmatški režim mišljenja ne suprotstavlja toliko oštro narativnom, već predlaže mogućnost paradigmatške analize narativa. U tom smislu, on razlikuje dva tipa narativnog ispitivanja. Prvi je *paradigmatška analiza narativa* koja ide od priča (koje su prikupljene kao podaci) ka zajedničkim elementima ili temama koje se protežu kroz više priča, ka likovima ili kontekstima da bi se došlo do opštih pojmova. To se može postići deduktivnom primenom teorije na podatke, ili induktivno puštajući teme da se pojave i pojmove da se razviju iz priča. Drugi oblik je *narativni tip ispitivanja narativa* koji koristi zaplet da poveže pojedinačna iskustva kako bi se stvorio kontekst za razumevanje značenja. Ishod ovog procesa je narativ ili skup narativa sastavljenih od tumačenja priča korišćenjem zapleta kako bi se iskustvu dalo značenje. Polkinghornov opis pomenutih metoda je koncizan i jasan. Narativno ispitivanje paradigmatškog tipa prikuplja priče zbog podataka i koristi paradigmatške analitičke postupke da proizvede taksonomije i kategorije na osnovu zajedničkih elemenata iz čitave baze podataka. Narativni tip ispitivanja narativa prikuplja događaje kao svoje podatke i koristi narativne analitičke postupke da proizvede priče kao objašnjenja. Polkinghorn zagovara analizu narativa, koja će, kako on kaže: „otkriti jedinstvenost pojedinačnog slučaja ili vezanog sistema i obezbediti razumevanje njegove svojstvenosti i naročite složenosti“ (Polkinghorne, 1995, Polkinghornov pristup u analizi narativa mogao bi da se klasifikuje u Mišlerovu treću kategoriju pristupa analizi narativa, koja naglašava funkciju narativa (Mishler, 1995). On posebno naglašava *zaplet* priče koji definiše kao organizacionu temu koja otkriva značaj i ulogu pojedinačnih događaja (Polkinghorne, 1988). Zaplet služi da se shvati doprinos koji određeni događaji daju razvoju i ishodu priče,

odnosno bez zapleta svaki događaj bi se činio kao da nema kontinuiteta i da je zaseban. Dakle, zaplet je ono što povezuje događaje kako bi nastala jedna priča.

Narativni tip ispitivanja narativa uključuje sintetizovanje podataka, pre nego njihovo razdvajanje na delove. Zadatak istraživača je da otkriva ili razvija zaplet koji daje značenje priči neke osobe kako se ona kreće kroz vreme prema ishodu. Polkinghorn (1995) predlaže nekoliko smernica koje mogu da pomognu istraživaču u razvijanju narativa:

- Opis kulturnog konteksta u kome se ispričana studija slučaja odvija. Istraživač mora da se obavesti o kontekstualnim osobinama u stvaranju priče;
- Karakteristike glavne ličnosti u zapletu priče;
- Identifikacija drugih važnih ličnosti koje značajno utiču na radnju i ciljeve glavne ličnosti. Potrebno je objašnjenje odnosa između glavnog lika i drugih u razvijanju zapleta;
- Koncentracija na opredeljenja i postupke glavne ličnosti u stremljenju da postigne određene ciljeve;
- Obraćanje pažnje na prethodna iskustva budući da se ona manifestuju u sadašnjosti;
- Produkcija priče u omeđenom vremenskom periodu, to jest sa početkom, sredinom i krajem. Potrebno je da težište priče bude na kontekstu, predstavljanju likova kao jedinstvenih pojedinaca;
- Poslednja smernica tiče se potrebe istraživača da osmisli zaplet koji služi da se različiti podaci oblikuju u smisleno objašnjenje reakcija i postupaka glavne ličnosti.

Konstruktivistički orijentisani analitičari narativa posebno naglašavaju anticipativnu prirodu životne priče (Mancuso, 1986). U tom smislu, smatramo da je psihologija ličnih konstrukata Džordža Kelija (Kelly, 1955) jedna od preteča narativne psihologije. Osobe konstruišu iskustvo uočavajući sličnosti i razlike u nekim svojstvima događaja, što predstavlja osnovu za anticipovanje budućih događaja: „Ljudi osmišljavaju inače nepovezane događaje tako što ih objedinjuju nekom narativnom strukturom. Tako, na primer, kada im se prikažu dve ili tri odvojene slike, oni teže da ispričaju priču koja te slike na izvestan način povezuje među sobom, i koja omogućava da se predvidi odvijanje daljeg toka stvari. Shodno tome, narativni zaplet izjednačava znanje sa anticipativnim konstruisanjem narativnog zapleta“ (Stojnov, 2005, str. 97).

Kao prikaz onoga što se dogodilo određenim ljudima u određenom kontekstu i sa konkretnim posledicama, na životne priče se može gledati kao na osnovnu čovekovu strategiju da „izađe na kraj“ sa procesom promena – strategiju koja je suprotstavljena ali ni na koji način inferiorna „naučnim“ režimima objašnjenja koji karakterišu pojave kao puke primere opštih zakonitosti. Analiza životne priče ne bavi se otkrivanjem empirijske istine, već načinom na koji osoba osmišljava događaje koje je teško osmisliti. Na taj način, događaji postaju „istiniti“ za osobu, a cilj analize jeste pokušaj razumevanja i transformacije priče. Kroz redefinisane priče osobi se „vraća“ agensnost kao mogućnost uspostavljanja kontrole nad životom i novog osmišljavanja iskustva. To znači da se funkcija agensnosti u analizi

životne priče razlikuje od ideje diskurzivnih psihologa o agensnosti kao mogućnosti izbora retoričkih sredstava u interakciji.

ZAKLJUČAK

Na kraju, potrebno je ukazati na to da razmatrane pretpostavke imaju značajne implikacije za redefinisane predmeta psihologije i njenih metoda. Pomeranje naglaska sa suštine unutrašnjih entiteta, bilo da su to jastvo, emocije, kognicija ili stavovi, na jezičku praksu koja ih konstituiše, inspirisalo je istraživače diskursa i narativa da starim temama pristupe na nov način. Rekonceptualizovanje ovih pojava kao diskurzivnih i narativnih tvorevina promenilo je, dakle, ideju o tome šta treba istraživati. Hareovim rečima (Harre, 1990): „Naše određenje predmeta psihologije mora da uzme u obzir diskurse, oznake, subjektivnost i pozicioniranje, jer u njima psihološki fenomeni zapravo postoje...”

Analiza diskursa i narativa polaze od pretpostavke da psihološki entiteti postoje kao diskurzivne ili narativne tvorevine. To, zapravo, znači da su svi pojedinci pozvani da, kao tvorci ili korisnici diskursa i narativa, kontinuirano osmišljavaju sopstvene verzije subjektivnosti. Zadatak naučnika u tom slučaju jeste da dekonstruiše ove lične i socijalne konstrukcije i njihove funkcije. Na taj način, analiza diskursa i narativa postaju oruđa za promene u društvu, zasnovana na preispitivanju različitih mogućnosti jezičkog domena i kontinuiranom procesu pregovaranja oko značenja. Implikacija ovih pristupa jeste sprečavanje trajne sedimentacije značenja i njihovo prihvatanje „zdravo za gotovo”, čime društveni proces postaje polje dijaloga i akcije usmerene na promenu represivnih ili neodrživih pogleda na svet. Osim toga, prema shvatanju filozofa nauke, analiza diskursa i narativa podrazumevaju odustajanje od potrage za istinom kao naučnim ciljem. Nauka, u tom smislu, predstavlja društveni proces proizvodjenja novih značenja i isključuje mogućnost saznavanja konačnih naučnih istina. Pored toga, analiza diskursa i narativa ne ispunjavaju dominantna društvena očekivanja od naučnih istraživanja, onemogućujući stvaranje normativnog poretka u međuljudskim odnosima. U tom smislu, za ove pristupe bi se moglo reći da nisu dovoljno pragmatični, budući da se na osnovu njih ne mogu obavljati neki oblici društvene prakse, na primer: izbor pogodnih kandidata za studije, utvrđivanje koeficijenta inteligencije ili merenje školske sposobnosti. Ovi pristupi o kojima je bilo reči u ovom radu ne privileguju naučno znanje kao „ispravnije” i održivije od ostalih istorijskih oblika znanja, već posmatraju nauku kao još jedan diskurzivni proizvod ili narativ sa ograničenim rokom trajanja. Stoga, analiza diskursa i narativa nisu nova dogma, jer ostavljaju dovoljno prostora i za pozitivistički diskurs kao jednu od mogućnosti za društvenu praksu.

U celini gledano, najznačajniji doprinos analize diskursa i narativa društvenim i humanističkim naukama ogleda se u boljem razumevanju interpersonalnog domena. Pomenuti pristupi ponudili su nova moćna oruđa za opojmljivanje i tumačenje onoga što se dešava između osoba, što omogućuje nova kreativna rešenja aktuelnih društvenih problema.

LITERATURA

- Ber, V. (2001). *Uvod u socijalni konstrukcionizam*. Beograd, Zepter Book World.
- Brockmeier, J. & Harré, R. (2001). Narrative: Problems and promises of an alternative paradigm. U J. Brockmeier & D. Carbaugh (Eds.), *Narrative and Identity*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Bruner, J. (1986). *Actual Minds, Possible Worlds*. Cambridge (MA), Harvard University Press.
- Bruner, J. S. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge (MA), Harvard University Press.
- Bruner, J. S. (1991). The narrative construction of reality. *Critical Inquiry*, 18, 1-21.
- Carabine, J. (2001). Unmarried Motherhood 1830-1990: A Genealogical Analysis. U M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Eds.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London, Sage in association with the Open University.
- Couvalis, G. (1997). *The Philosophy of Science*. London, Sage Publications.
- Denzin, N. K. (1989). *Interpretive Interactionism*. London, Sage Publications.
- Derrida, J. (1974). *Of grammatology*. Baltimore, John Hopkins University Press.
- Edly, N. (2001). Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions. U M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Eds.), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London, Sage in association with the Open University.
- Edwards, D. & Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London, Sage.
- Edwards, D. (2001). Emotion. U M. Wetherell, S. Taylor & S. J. Yates (Eds.), *Discourse as Data, A Reader*. London, Sage.
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati*. Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Fuko, M. (1998). *Arheologija znanja*. Beograd, Plato.
- Fuko, M. (2005). *Psihijatrijska moć: predavanja na Kolež de Fransu 1973 – 1974*. Novi Sad, Svetovi.
- Fuko, M. (2002). *Nenormalni*. Novi Sad, Svetovi.
- Gergen, K. (1996). The Social Psychology as Social Construction: The Emerging Vision. U C. McGarty and A. Haslam (eds.), *Message of Social Psychology: Perspective on Mind in Society*. Oxford, Blackwell.
- Harre, R. (1990). The Discursive Production of Selves. Retrived July 15, 2006 from the World Wide Web, <http://www.massey.ac.nz/~alock/position/position.htm>.

- Harre, R. (2001). The Rediscovery of Human Mind. 50th Anniv. Conf. Proceedings, Korean Psych. Asso. Retrived May 23, 2006 from the World Wide Web <http://www.massey.ac.nz/~alock/virtual/korea.htm>.
- Kelly, G. A. (1955). *The Psychology of Personal Constructs*. New York, Norton.
- Mancuso, J. (1986). The Acquisition and Use of Narrative Grammar Structure. U T. R Sarbin (ed.), *Narrative psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York, Praeger.
- Mishler, E.G. (1995). Models of narrative analysis: a typology. *Journal of Narrative and Life History*, 5, 87–123.
- Parker, I. (1992). *Discourse Dynamics*. London, Routledge.
- Parker, I. (1994). Discourse Analysis. U P. Banister, E. Burman & I. Parker (Eds.), *Qualitative Methods in Psychology: A Research Guide*. Buckingham, Open University Press.
- Polkinghorne D. (1988). *Narrative Knowing and the Human Sciences*. Albany, University of New York Press.
- Polkinghorne D. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. U J.A. Hatch & R. Wisniewski (Eds.), *Life History and Narrative*. London, The Falmer Press.
- Potter, J. (1996), Discourse Analysis and Constructionist Approaches. U J. T. E. Richardson (Ed.), *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences*. Leicester, BPS Books.
- Potter, J. & M. Wetherell (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London, Sage.
- Potter, J. & M. Wetherell (1995). Discourse Analysis. U J. Smith, R. Harre & L. Van Langenhove (Eds.), *Rethinking Methods in Psychology*. London, Sage.
- Reissman C. K. (1993). *Narrative Analysis*. London, Sage.
- Saussure, F. (1966). *Course in general linguistics*. New York, McGraw-Hill.
- Sarbin, T. R. (1986). *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York, Praeger.
- Smith, J., R. Harre & L. Van Langenhove (1995). *Rethinking Methods in Psychology*. London, Sage.
- Tilley, S. (1995). Notes on narrative knowledge in psychiatric nursing. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 2, 217–226.
- Scholes, R. (1981). Afterthoughts on narrative: language, narrative and antinarrative. U W. J. T. Mitchel (Ed.), *In on narrative*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Stojnov, D. (2005). *Od psihologije ličnosti ka psihologiji osoba – konstruktivizam kao nova platforma u obrazovanju i vaspitanju*. Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
- Vitgenštajn, L. (1980). *Filosofska istraživanja*. Beograd, Nolit.
- Webster's Third International Dictionary* (1966). Springfield (MA), Merriam-Webster.

ABSTRACT

**THEORETICAL ASSUMPTIONS UNDERLYING DISCURSIVE
AND NARRATIVE APPROACHES IN PSYCHOLOGY**

Jelena Pavlović, Vladimir Džinović and Nikoleta Milošević

Institute for Educational Research, Belgrade

There has been a significant increase in the research interest for the discursive and narrative approaches over the last two decades. Currently, these approaches hold a leading position within qualitative research methods. Philosophical and theoretical assumptions underlying these approaches have been discussed in this paper from their very foundations to the conceptual considerations and introduction of the basic characteristics of particular types of discourse and narrative analysis. A special attention has been paid to the discursive psychology, the Foucauldian discourse analysis, the archeology of knowledge and the life story research. This text represents one of many interpretations of targeted methods of the new paradigm.

Key words: *discourse, narrative, discourse analysis, narrative analysis.*

RAD PRIMLJEN: 26.07.2006.